

TELEBISTAK 25 URTE HEGO EUSKAL HERRIAN

JOSE INAZIO BASTERRETXEA

Urteurren batek, frankismoaren garaiko inaugurazio batek eragindako artikulua duzu eskuartean: telebista, telebista frankista, Hego Euskal Herrian lehorreratu zela 25 urte egin zituen 1996an.

Artikulu honen helburua ez da garai hartako frankismoaren errepasoa egitea, ezta gutxiago ere, baina koka dezagun gure burua: diktaduraren azken urteetan gaude, eta sistema horren propaganda-aparailurik indartsuenetako baten sorkuntza gogoratzera goaz.

Urtebetetze biribil hau aitzakiatzat hartuta, dena delako zilarrezko eztei hauek aitzakiatzat hartuta, eskuartean duzun ar-

tikulu honen helburua telebista frankistaren lehen urratsak gogoraraztea da. Atzera begiratze honek urrats nagusi bi egingo ditu: batetik, telebista frankistaren beraren jaiotza gogoratu-ko du; eta, bestetik, artikuluak frankismoaren amaieran Hego Euskal Herrira fisikoki hurbildu zen esperientzia telebisiboren haren lehen pausuak azaleratuko ditu.

TVE, ADASKA BERANTIARRA HEDABIDE ESTATALEN MUNDUAN

Espainiak bere historian ezagutu duen lehen telebista estatalk (TVE) 1956an ikusi zuen argia. Europa garaikidean masa-komunikazioaren fenomeno hau sano zaharragoa zen. Telebista frankista, hartara, begiak berandu zabaldu zituen kumea izan zela esan genezake.

Frankismoak garatu zuen propaganda-aparailuetarik azkena izan zen telebista espainiarra. Caudilloaren erregimenak 1942an sortuta zuen *Noticiarios y Documentos (No-Do)* —ikus-entzunezko lehen propaganda aparailua—, Espainiako zinemak orok 1977ra arte erakutsi behar izan zutena legeak halaxe derrigortuta. Bigarren ikus-entzunezkoa, telebista, beraz, *No-Do* hura jaio eta hamalau urte beranduago etorri zen.

TELEBISTA, ERREGIMENAREN BIZIRAUPENERAKO TRESNA

Erregimenak ez zuen masa-propagandarako medio honen beharrezko ikusi Espainiako alderdi ezkertiarrek, gerla galdu ostean lehenbiziz, berrantolatzen hasi arte. Berrantolaketa hau garatzen ari zela gogoratzen digute, besteak beste, PSOEren erorketa masiboek (1953), PCEren fronte antifrankistarako dei bateragileak (1956), eta CNTk JOC eta HOAC sindikatu kristautetara egindako jauziak. Euskal Nazionalismo berria gestatzen hasita zegoen ordurako: ETAk 1959an eman zuen bere burua ezagutzera. Burdinezko diktadurak bere hamazortzi *ba-ke-urteak* ospatu behar zituenerako, Espainia eta bere periferia higitzen hasiak ziren berriro ere, beldurrez josita egia esan, baina higitzen. Oposizio berriaren presentziak hedabide eta presiobide berriak onartzera bultzatu zuen frankismoa.

Munduak Bigarren Gerratea hasi orduko jarri zituen lanean bere lehen telebista estatalak: hala nola, esate baterako, 1936an, Espainiak matxinada eta estatu-kolpe frankista pairatzen zuen unean, telebista britainiarrak erregulariki emititzen zuen ingelesez; Frantziak 1937an inauguratu zuen bere telebista elektronikoa; Sobietar Batasunak 1938an; eta, 1941ean Pearl Harbour-en kontrako eraso militar japoniarrari Estatu Batuetako telebistak tratamendu informatibo modernoa eman zionetik hamabost negu igaro ziren Espainiak zuribeltzeko kutxa berbatia abian jartzeko beharrezana eduki aurretik.

TELEBISTA BERANTIARRAREN SORKUNTZA

Espainiako lehen erakusketa telebisiboa 1948an izan zen Bartzelonan. Urte horretan, saio gisa, telebista-kamarek bertako erakustazokaren irudiak hartu eta ondoko egoitzetan erakutsi zituzten. Franco diktadorearen gobernuak hurrengo urtean hartu zuen bere gain eta modu serioz, telebista nazionala egiten hasia. Gerora famatu egin zen Madrilgo La Habana kaleko egoitza txikian hasi zen *erregimena* bere telebista prestatzen 1949-1956 urte bitartean.

TVEren lehen emanaldi erregularrak 1956-1962 bitartean finkatu eta sendotu ziren; 1957an TVEk bost orduko emanaldia eskaintzen zuen egunero. Hasierako denbora haietan, astelehenetan ez zen emanaldirik eskaintzen profesionalek festa hartu behar baitzuten astean behin.

Benetako garapen eta zabalkundea Manuel Fraga Iribarne frankista polifazetikoaren esku heldu zen 1962-1969 urte bizkor eta produktibo haietan. Fragak bultzada handia eman zion telebista espainiarrari Informazio eta Turismo Ministerioaren goi-besaulkietatik.

Prado del Rey, telebista diktatorialaren *sancta sanctorum* Caudilloak berak inauguratu zuen 1964ko uztailaren 18an, XXVI. *Bake Urtearen* garaiak ziren. UHF, gaurko La 2, 1964an bertan sortu zen, nahiz eta erregulariki emititzen 1966an hasi zen.

LEGE-GILTZARRI BI

TVEren sorkuntza prozesu honetan, lege bi aipatu behar: Sorkuntza Legea bera bata eta Telebista Zerbitzu Publiko legez berresten zuena bestea.

1957ko dekretu batek *Administración Radiodifusora Española* zelakoa sortu zuen. Dekretu honen arabera, TVE erakunde autonomoa zen, eta bere konpetentziak bi ziren nagusiki: telebista-emanaldiak eurak, eta TVEko publizitatearen kudeaketa osoa.

Ia hamarkada bi beranduago, 1973an, TVE Estatuaren monopolio-moduan egiaztaturik, beste dekretu batek ikusi zuen argia. Dekretoak argi utzi zuen telebista —eta irratia bera— *zerbitzu publiko zentralizatua* zela.

Lege hauek Madril bihotz, ardatz eta gunetzat hartu zuten telebista zentralista eta bertikala eratuta —gure Herriari dago-kionez, egitura berari eusten dio TVEk gaur egun euskal hiritarroi zor zaizkigun eskubide kolektibo eta linguistikoak orduan legeztatu eta orduan beste bazterturik—. Produktzio *nazionalari* dagokionez, Madrilgo TVEren egoitza izan zen diktadura osoa bitartean ekoizpen erregularra eduki zuen telebista-zentru bakarra. Caudilloaren heriotzaren bezpera-urtean, 1974an, esate baterako TVEk emititutako guztiaren % 67 Madrilen bertan ekoiztu zen, % 15 Bartzelonako zentruan, eta gainerakoa, % 18, *Espainia periferikoak* sortu zuen (Kanariar Irletan, periferiaren adibide bat ematearren, % 1).

Batasunaren eta berdintasunaren izenean, nazioartearen isolamenduak lagunduta, Espainian balore *espainiarrak* gartzeko sortutako hedabidea izan zen TVE. Espainian telebista *pandereta elektronikoa* bilakatu zen frankisten eskuetan.

TVE, PROPAGANDA FRANKISTAREN HEDABIDE

50etako hamarkadaren erdialdean Estatu bankarrotaren atarian zegoen bere politika inflakzionista eta ordainketa-bailantzaren desorekagatik. 1956-58 bitartean huelga garrantzitsuak izan ziren Hego Euskal Herrian, Katalunian eta Madri-

len langileriak bultzatuta. Erregimenak bere lehen krisi bortitza gainditu behar izan zuen: 1957an kabinete frankistara Opus Dei-ko gizonak (Lopez Rodo, Ullastres eta Navarro Rubio) lehorreratu ziren.

Urte hauetan, frankismoak gogortu egin zituen bere aparailu errepressiboak: Aymar koronela ertribunala (1958), Mugimenduaren Oinarrizko legeak (1958), anarkisten ejekuzioak (1959), eta bandidaje- eta terrorismo-legeak (1960).

TVEren *partee*k eta errealtateak harreman kolateralak baino ez zuten eduki sarri askotan. Espainiako garapen sozialari buruz berba egiterakoan tonu triunfalista hartzen zuten esatariak. Espainia azpigaratuaren irudia ostendu egin zen, eta TVEk Iberian bidaiatzen duen *español berriaren* promozioa egiten zuen. Telebista frankistak *kultura espainiar berria* asmatu eta hedatu zuen Espainiaren lau bazterretara; kirol-emanaldiek espainiar langileen gogoak baretu gura izan zituzten maiatzaren lehenero.

Erreportaia informatiboak diktaturak errealtatea interpretatzeko zerabilen koartada politikoa besterik ez ziren. Entitate informatibo gutxiko albisteek betetzen zituzten telediarrioak eta benetako esangura informatiboa izan zezaketenak tintontzian gorde ziren. Hala ere, badira garai hartako erreportaia txukun batzuk: Nikaraguako lurrikararen irudiek (1972) gure buruetan diraute oraindino ere, edo Peron-en afera zela eta eginiko erreportaiek (1960), edo Vietnamgo gerlako hotzikara-irudi haiek (1960). Baina ez dugu gogoratzen ezelako erreportaia ausartik Espainiako Monarkiaren erorketa eta Bigarren Errepublikaren aldarrikapenaz (1931), edo Matesa afezaz (1969).

Propaganda-aparailu frankistak, era berean, zuzeneko emandaldiak oso kontu handiz administratu zituen: futbol-partidu zenbaitzuk, zezen korridaren batzuk, lehiaketaren bat edo beste; baina, parlamentuaren bilkurarik, hauteskunderik edo izendapenik zuzenean ez da gure buruetan gorde.

Espainiako telebistak bat egin zuen diktaturaren gotorleku beltzenekaz Bizkaiko salbuespen-egoeran (1967), Gipuzkoa-

koan (1968), Espainia osoko bietan (1969), ETako ekintzaileen aurkako Burgosko Epaiketari (1970), hauteskunderi eginiko boikoteari (1971), Puig Antich anarkistaren exekuzioari (1974) eta diktadurari oposizio armatuaren kontra agindutako azken bost (ETako eta FRAPeko kideak) afusilaketari (1975).

TVE-REN TEKNIKA PROPAGANDISTIKO ERRUDIMENTARIOA: ZENTSURA

Propaganda aparailuen buztarrira lotuta, TVEren helburu politikoak, nagusiki bi izan ziren: erregimenaren aldeko iritzia publiko baikor eta solidarioa sortzea, bata; eta, bestea, erregimenaren kontrako disidentzia erabat itotzea. Propaganda telebista-~~produktu~~ mota guztietara hedatu zen: bai informatibotara baita dramatikoetara ere; bere erreminta nagusia zentsura izan zen.

Zentsura eta aginte bertikala zirela-eta, erreportaiek freskura galdu zuten; *lata*-usaineko produktuak ugaritu egin ziren, eta erreportaiek albisteen arrazoiak aurkitu ez edota tintontzian gorde zituzten. Zentsurak eta aginte bertikalak hala gura izanda, albisteari baten batekotasuna eta informazioa eskuratzeko eskubide kolektiboa TVEren testuliburuetatik at gorde ziren urte luzetan.

ZENTSURAZ GAIN, ERREPRESIOA

Zentsura eta autozentsuraz baliatzeaz gain, TVEk oposizioa pertsegitu zuen bere baitan, etxe barruan. Zelebreak dira lanik gabe Prado del Rey-ko korridoreetan atzera eta aurrera paseatzen ibiltzen ziren *ospe txarreko* profesional haien kasuak; eta, argigarria izan zen langile baten despidoa *enpresaren konfidantza galdu zuelako*. 1972ko ekainean gaude, hilaren 14ean. TVEk Carmen Frias Arroyo, lehen kateko filmemuntatzailea, despeditu egin zuen Poliziak langilea lan-ordutegian detentatu eta lau egunetz atxilotuta eduki zuelako. Bere gaitza: Espainiako Alderdi Komunistako kide izatea eta TVEn alderdiaren propaganda eduki eta gorde izana.

ZENTRU ERREJIONALAK, PANDERETA PERIFERIKOAK

Adolfo Suarez-en meritu dira Espainiako Telebistak sortu eta hedatutako gune periferikoak, *errejionalak*. 1971 arte TVEk zentru hedale bi baino ez zituen: Madrilgoa, zentrala; eta Barzelonakoa, bigarren mailakoa nonbait.

Salamankan zuzenbidea ikasitako ereformista honek Mugimendu Frankistaren egituretan burutu zituen bere karrera politikoaren hastapenak eta 70etako hamarkadaren hasieran RTVEⁿ lehorreratu zen bertako zuzendari nagusia 1969-1973 bitartean izanik.

Ardura honen ostean, Suarezek Turismo Empresa Estataleko presidentzia eduki zuen (1973-1975), eta 1975ean, Franco hil aurretik, Mugimenduaren idazkariordetzan eseri zen diktadorea hil berritan idazkaritza nagusia eskuratu zuelarik.

TVEⁿ zentru errejionalek uneoro onartu zuten erregimenaren disziplina eta honen menpe egon ziren frankismoak iraun zuen beste. TVEⁿ zentru errejionalak telebista ofizial eta zentralistaren *koartada periferikoa* baino ez ziren izan, ez zuten erregimenaren politika zentralista hausteko adorerik eduki.

PANDERETAREN PERIFERIA

Zentru errejionalen urtea 1971ko hura izan zen. Urte horretan TVEk bost zentru inauguratu zituen. Espainiak, hartara, sei etxe hedale zeuzkan, seirak agintaritza beraren menpe.

Zentru errejionalon inaugurazioek gau-amets udatiar baten ondorio dirudite, gehienak uztailean zabaldu ziren-eta, erreskan, urjausian. Lehen inaugurazioa udaberrian etorri zen *iparraldera*; gero, udan, beste laurak heldu ziren Espainiako perimetroa Finisterretik Levanteraino korrituz.

Bilboko Zentru Errejionala 1971eko maiatzean inauguratu zuten. Zentru honen *estaldurak* Bizkaia, Gipuzkoa, Nafarroa, Logroño, Araba, Burgos eta Santander hartu zituen. Beste lau inaugurazioak uztailean etorri ziren: 25ean Galizako Santiagokoa, 26an Oviedokoa, eta 31n Sevilla eta Valentziakoak.

Zentruak zentru, periferiak sortutako albisteek oso denbora urria bete zuten TVEren emanaldian. Konpartsa-politika honi hiru bat urtetan eutsi zioten bai periferiak baita zentruak ere. 1974an etxe periferikoek *informazio erejionala* hasi ziren euren kabuz emititzen: hasieran hamabost bat minutu egunero, gero ordu erdi, eta geroago gehitsuago. Zentru errejional hauen garapena oso astiro joan zen.

TVE-REN BILBOKO ZENTRU ERREJIONALA (BZE)

1971eko maiatzaren 24ean Bilbon ekitaldi politiko-periodistiko bi izan ziren: TVEren Bilboko zentruaren inaugurazioa eta Espainiako Prentsa Elkartearen Federazio Nazionalaren hogeita beredatzigarren Asanblada Orokorren lanen hasiera. Erregimeneko ministro bat eta zuzendari nagusi bi hurbildu ziren Bilbora ekitaldi ofizial hauetara.

TVEko BZE honen inaugurazio-ekitaldian parte hartu zuten: Alfredo Sanchez Bella Informazio eta Turismo ministroak, Adolfo Suarez Irrati-Telebistako zuzendariak eta Fernandez Sordo Prentsako zuzendariak. Ekitaldian izan ziren bestalde: Juan Alberich TVEko zuzendari teknikoa, Manuel Rodriguez injineru nagusia, Javier Aracil Informazio-zerbitzuetako produktore nagusia, Luis Campua laborategi-arduraduna, eta Enrique Gil Peña eraikuntza-injinerua.

BZE honetan unitate higikorra eta estudioak jarri ziren martxan. Bilboko etxe honetako aparailuak (lau monitore, videotape bat, 4+2 bideo-nahasgailu bat, audio-nahasgailu bat, uhin-monitore bat, irratifrekuentzia unitate bat, kamara bi, audio-anplifikagailu bat, mikrokasko bat, bafle bat, kamara-kontrolgailu bi, zine- eta diapositiba-proiektore bana, eta dokumentu-irakurle bat) Piher Electronica, S.A. etxeak ekarri zituen Madrildik.

TELENORTE

Bere hasierako ibilbidearen ostean, BZEek bere burua berrantolatu zuen, eta 1974ko udazkenean sortu zen gaur egun Te-

lenorte moduan ezagutzen dugun Espainiako Telebista Estatalaren adar bilbotarra.

Telenortek garatu egin zuen BZEren hasikina: 74az gero eguerdiero *Regional Informativo* izeneko hamabost minutuko albistegia aieratzen hasi zen. Estatuko Zentru Errejonial bakoitzak bere albistegia zeukan, normalean arrastiko ordu biak aldera eskaintzen zena simultaneoki lurralde bakoitzean berea: Bartzelonak *Desde la bola del Mundo* izenekoa emititzen zuen, Sevillak *Panorama Regional* aieratzen zuen, Valentziak *Aitana*, Santiagok *Panorama de Galicia* eta Oviedok *Panorama regional*. Honetaz gain, nola zentru errejonial bakoitzak hala Telenortek ere «programa nacional» deitutakoarentzat zenbait albiste gertatzen zituzten Madrildik bertatik eskatutakori erantzuteko.

Regional Informativo honen osagarri gisa Bilboko Zentruak *Telesport* izeneko kirol-magazina eskaini zuen astelehenero, arratsaldeetan, asteburuko kirol-albisteen jarraipena eginda.

Oposizioaren albiste politikoek eta Euskal Herriaren ekoizpen kultural apurrek oso leku eskasa eurenganatu zuten hasierako esperientzia honetan; oster, kirol-emankizunek euren garrantzia eduki zuten: frontoiek, futbol-zelaiek eta ziklistez betetako errepideek maiz hartu zuten telebista errejonial honetako kamaren bisita.

Euskara telebista frankistan

Telenortek, hasierako urte haietan, programa osagarri gisa, ostegunero, *Euskalerrria* izeneko euskarazko magazina eskaini zuen arratsaldeetan zenbait euskaltzaleren lanari esker.

Frankismo-garaiko euskararen presentzia telebisiboa, eman kizunen orokortasunari begiratuta, zerbait anekdotikoa bazen ere, zerbait garrantzitsua bilakatu zen euskaldunentzat: hurren izan baitzen euskara telebista espainiarrean entzun ahal izan zen lehen aldia.

Baina, tamalez, orduko esperientzia hura frankismoagaz batera hil zen. Gaur egungo Telenortek ez du duintasunezko programaziorik euskaraz nahiz eta diktadoreak hogeitau urte baino gehiago daramatzen lurpean. Gaur egun euskararen pre-

sentzia Espainiako Telebistan, anekdotikoa barik negargarria da; proportzionalki, orduko ekoizpen propioa eta gaurkoak alderatuta, euskarak ez du orduan baino presentzia handiagoa Telenorteren emankizunetan nahiz eta euskal hiritarrak gero eta euskaldunago diren inkestek argitzen duten legez.

Gaur egungo Telenorten euskarak albistegien amaieretan eskaintzen diren berri-laburpenetarako eskubidea baino ez du eskuratu —izan ere albiste laburpen hauek erdaraz idatzitako azpitituluek *lagunduta* agertzen dira—. Gaur egungo Telenortek ez dauka eduki ezelako programazio espezifikorik euskaraz; euskara, erreportaiaren batean edo bestean ez baldin bada (horietan ere erdara *lagungarri* duela), Telenorteren ekoizpenetan lekurik ez duen hizkuntza da. Bertako pasiloetan entzuten den arabera, gainera, egoera honek ez du aldaketarik ezagutuko berehalako batean *arrazoi ekonomikoak* direla-eta.

Euskarak, Telenorten, aurrera barik, atzera egin du nabarmen. Gaur egungo telebista agintari demokratikoak orduko faxistak baino zekenagoak al dira?